

ШАПОВАЛ Андрій,
доктор історичних наук,
старший науковий співробітник, завідувач
відділу археографії Інституту архівознавства
Національної бібліотеки України імені
В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)
shai196@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1188-5142>

**СПОГАДИ ПРО УКРАЇНСЬКОГО АНАТОМА,
ГІСТОЛОГА ТА ЕМБРІОЛОГА ОЛЕКСІЯ ІВАКІНА (1893–1942)
ЯК НОВЕ ДЖЕРЕЛО ДО НАУКОВОЇ БІОГРАФІЇ ВЧЕНОГО**

У статті висвітлено біографію відомого українського анатома, гістолога та ембріолога Олексія Андрійовича Івакіна, вперше опубліковано спогади про вченого. Автором спогадів є дружина вченого Ія Сергіївна Івакіна, яка разом з чоловіком працювала на кафедрі анатомії людини, гістології і ембріології в Київському державному університеті імені Т. Г. Шевченка. У спогадах відображена історія створення кафедри анатомії людини, гістології і ембріології Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка, діяльність О. Івакіна на чолі кафедри й робота співробітників кафедри перед Другою світовою війною.

Методологія праці базується на застосуванні джерелознавчого, архівознавчого, хронологічного, порівняльного, біографічного та просопографічного методів дослідження.

Спогади про О. Івакіна відклалися в особовому архівному фонді академіка Національної академії наук України Олександра Прокоповича Маркевича, що зберігається в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. У цьому ж архівному фонді містяться листи І. Івакіної до О. Маркевича, що дають змогу розкрити історію написання спогадів. Ці мемуари є важливим джерелом до вивчення біографії О. Івакіна та розкривають малодосліджені сторінки його життя і наукової діяльності. Введення до наукового обігу спогадів про О. Івакіна може стати поштовхом до подальших досліджень про вченого та написання його правдивого життєпису.

Ключові слова: *О. Івакін, анатомія, гістологія, спогади, Інститут архівознавства, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.*

**MEMORIES ABOUT OF THE UKRAINIAN ANATOMIST,
HISTOLOGIST AND EMBRYOLOGIST OLEKSIY IVAKIN (1893–1942)
AS A NEW SOURCE FOR THE SCIENTIFIC BIOGRAPHY OF THE
SCIENTIST**

The article covers the biography of the famous Ukrainian anatomist, histologist and embryologist Oleksii Andriyovych Ivakin and for the first time published memoirs about the scientist. The author of the memoirs is the wife of the scientist Iya Sergiyivna Ivakina, who together with her husband worked at the Department of human anatomy, histology and embryology at the Taras Shevchenko Kyiv State University. The memoirs reflect the history of the department of human anatomy, histology and embryology at the Taras Shevchenko Kyiv State University, the activity of O. Ivakin at the head of the department, and the work of the department's staff before the Second World War.

The methodology of work is based on the use of source, archival, chronological, comparative, biographical and prosopographic research methods.

Memories about O. Ivakin were deposited in the personal archival fund of Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine Oleksandr Prokopovych Markevych, stored at the Institute of Archival Studies of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. The same archival fund contains letters from I. Ivakina's to O. Markevych, which make it possible to reveal the history of writing memoirs. Memoirs are an important source for studying the biography of O. Ivakin and reveal little-studied pages of his life and scientific activity. The introduction of memoirs about O. Ivakin into scientific circulation can become an impetus for further research about the scientist and the writing of his true biography.

Keywords: *O. Ivakin, anatomy, histology, memosrs, Institute of Archival Studies, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Taras Shevchenko National University of Kyiv.*

Актуальність дослідження. У 2023 р. виповнюється 130 років від дня народження відомого українського анатома, гістолога та ембріолога, педагога, доктора медицини і професора (1924) Олексія Андрійовича Івакіна (04.03.1893 – 05.04.1942). Вчений працював професором і завідував кафедрами у низці українських закладах вищої освіти, переважно, медичних, розробляв і вдосконалював гістологічні та порівняльно-анатомічні дослідження, був автором перших підручників українською мовою з біології, анатомії та фізіології. Його наукові праці присвячені питанням експериментальної морфології, анатомії, гістології та трансплантації.

Українськість О. Івакіна і його робота під час Другої світової війни в окупованому Києві стали причинами того, що за радянської влади діяльність і здобутки вченого замовчувалися, а науковий доробок не вивчався. Лише за незалежності України ім'я професора О. Івакіна було повернуто українській науці, однак його життя, діяльність та науковий набуток ще потребують подальшого дослідження.

Однією з малодосліджених сторінок інтелектуальної біографії О. Івакіна є його діяльність у Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка (далі – КДУ) напередодні та під час Другої світової війни. Виявлені в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІА НБУВ) спогади про науковця дають змогу певною мірою заповнити цю лаку.

Публікація спогадів напередодні ювілейного року для талановитого українського вченого і педагога дає можливість нагадати про здобутки і вшанувати його пам'ять.

Аналіз публікацій. Постать О. Івакіна, його життєвий і науковий шлях викликали інтерес у дослідників історії української медичної та зоологічної науки: як у тих, хто працював в Україні [8, с. 51; 9, с. 9; 13, с. 92–93], так і тих, хто перебував в еміграції [11, с. 38; 12, с. 114]. Однак цензурні й ідеологічні перепони в нашій країні, оскільки О. Івакін зазнав переслідувань за тоталітарного режиму і працював на окупованій території, та відсутність архівних документів про нього за кордоном не сприяли написанню правдивої і повної біографії вченого. Поодинокі згадки в науковій літературі про О. Івакіна не розкривали його багатогранну діяльність і масштабність особистості. Драматичне життя О. Івакіна та його наукова творчість привернули увагу й сучасних вчених [2, с. 118–123; 3, с. 7, 123–124, 135, 265; 10, с. 9; 14, с. 70]. У літературі схематично згадується про діяльність О. Івакіна на чолі кафедри анатомії людини, гістології й ембріології КДУ [10, с. 9]. Брак джерел завадив комплексному й всебічному відтворенню життєвого і творчого шляху вченого.

Реконструювати білі сторінки наукової біографії О. Івакіна можливо лише після якомога повного виявлення і ретельного вивчення архівних документів вченого та матеріалів про нього. Новим, раніше не введеним до наукового обігу джерелом до відображення наукової, науково-організаційної та педагогічної діяльності О. Івакіна в останні роки життя вченого є спогади, які зберігаються в особовому архівному фонді академіка НАН України О. Маркевича в ІА НБУВ. Вони написані дружиною вченого І. Івакіною і дають змогу не тільки розкрити роботу О. Івакіна в КДУ, але й створити просопографічний портрет науковця і педагога, з'ясувати його стосунки з учнями, колегами, підлеглими та керівництвом.

Варто зазначити, що ще донедавна джерела особового походження, зокрема, спогади вважалися другорядними, і для подолання характерного для них суб'єктивізму поставало питання про перевірку достовірності фактів, про які йшлося у документах. Нині суб'єктивність джерел особового походження сприймається як притаманна їм особливість, а такі документи – як важливі та незамінні джерела для пізнання особистості та відтворення її біографії. Погодимося з думкою дослідниці мемуарів як джерел біографічних праць Н. Любовець, яка наголошує, що цінність джерел особового походження для біографічних досліджень полягає, по-перше, у тому, що в них закладена своєрідна інформація соціально-психологічного змісту, відсутня в інших видах джерел, і, по-друге, матеріали особового походження нерідко містять відомості, яких немає в інших джерелах [7, с. 278].

У статті **ставимо за мету** ознайомити наукову громадськість зі спогадами про доктора медицини і професора О. Івакіна, що виявлені у фондах ІА НБУВ; дослідити історію написання спогадів, які є новим цінним джерелом вивчення наукової біографії вченого й дають можливість розширити знання про його діяльність у КДУ напередодні та під час Другої світової війни.

Виклад основного матеріалу. В ІА НБУВ серед комплексу епістолярних документів фонду академіка О. Маркевича (№ 121) зберігаються чотири листи її Сергіївни Івакіної (Чуманової) [6]. Їх було надіслано протягом 9 травня –

26 вересня 1947 р. з Одеси до Києва О. Маркевичу, який тоді обіймав посади завідувача кафедри зоології безхребетних і проректора з наукової роботи КДУ та одночасно був завідувачем відділу паразитології й заступником директора Інституту зоології АН УРСР (далі – ІЗ). З листом від 17 липня 1947 р. І. Івакіна надіслала О. Маркевичу спогади [6, арк. 5–9 зв.] про свого покійного чоловіка О. Івакіна, під керівництвом якого вона працювала в КДУ на посаді асистента кафедри анатомії людини, гістології і ембріології.

Про авторку спогадів, – Ію Івакіну, – відомо небагато. Більшою є інформація про її батька, відомого вченого-хіміка [1, с. 188–189]. Народилася Ія в сім'ї Сергія Мартиновича Чуманова, який був уродженцем Казані, де в 1900 р. закінчив відділення природничих наук фізико-математичного факультету Казанського університету. За рекомендацію професора цього університету Ф. Флавицького в 1901 р. був призначений асистентом кафедри загальної хімії Вищого гірничого училища в Катеринославі (нині – м. Дніпро). Згодом С. Чуманов працював на медичному факультеті Катеринославських вищих жіночих курсів, які реорганізували в медичний інститут, на посадах доцента та завідувача кафедри загальної та органічної хімії, був доцентом гірничого відділення місцевого гірничого інституту та завідував хімічним відділом Дніпропетровського науково-дослідного інституту гігієни та професійних захворювань.

У 1932 р. С. Чуманов переїхав до Києва, де став завідувачем хімічного відділу Науково-дослідного інституту гігієни праці та професійних захворювань. Напевне, тоді до Києва переїхала й І. Чуманова, яка невдовзі познайомилися з О. Івакіним. А можливо свого майбутнього чоловіка Ія знала раніше, ще мешкаючи в Катеринославі, де О. Івакін протягом 1916–1923 рр. працював асистентом у Катеринославському університеті. Цікаво, що біографії О. Івакіна та С. Чуманова багато в чому схожі.

Олексій Івакін народився на Харківщині. У 1914 р. він закінчив природничий відділ фізико-математичного факультету Харківського університету. Навчаючись на природничому відділі, почав вивчати медицину і

в 1916 р. закінчив медичний факультет того ж університету. З 1915 р. працював асистентом Харківських вищих жіночих курсів, згодом – робота в Катеринославі, звідки в 1923 р. молодий вчений повернувся до Харкова й обійняв посаду доцента кафедри анатомії Харківського медичного інституту.

Оригінальні гістологічні та порівняльно-анатомічні дослідження, що проводив О. Івакін у Харківському медичному інституті під керівництвом професора В. Воробйова, та його участь у підготовці підручників з анатомії зробили ім'я вченого відомим у педагогічному й науковому медичному співтоваристві. У 1924 р. О. Івакіна запросили на посади професора й завідувача кафедри анатомії Київського медичного інституту. З 1927 р. він за сумісництвом почав читати курс анатомії людини в Київському університеті (тоді – Київському інституті народної освіти).

Переїхавши до Києва, О. Івакін почав співпрацювати з організаціями та установами Всеукраїнської академії наук (далі – ВУАН) [2, с. 119–121]. Так, вчений брав участь у роботі медичної секції ВУАН, на засіданні якої 27 травня 1927 р. зробив доповідь «До морфології мускулатури попереку». Згодом на базі Інституту зоології і біології ВУАН, що діяв під керівництвом академіка І. Шмальгаузена, він провів унікальні для України дослідження з ембріології про роль мезодерми у процесі розвитку передніх кінцівок у аксолотля та про спроби трансплантації мезодерми хвостової бруньки в ділянку закладки передніх кінцівок. Результати наукових досліджень, а О. Івакін зробив понад 300 експериментів, були опубліковані в «Наукових записках Київського державного університету» (1935, 1936).

Варто зазначити, що О. Івакін був прихильником української мови й активно розробляв українську наукову термінологію. Свої наукові праці, а він був автором і співавтором понад ста наукових досліджень, підручники та лекції вчений написав українською мовою. Зокрема, О. Івакін підготував і видав перші українські підручники з біології (1926) та у співавторстві з професором В. Рубашкіним – з анатомії та фізіології (1927, 1931). Прихильність О. Івакіна до українського з початком репресій проти українських вчених та інтелігенції

стала підставою для його звільнення з Київського медичного інституту в 1930 р.

Проте успішний вчений і талановитий педагог не залишився без роботи. Він очолював кафедри анатомії тварин (1930–1931), гістології, цитології та ембріології (1929–1931) Київського ветеринарного інституту, працював професором Білоцерківського ветеринарного інституту (1932–1935), де викладав порівняльну анатомію. Протягом 1934–1939 рр. був професором анатомії Київського стоматологічного інституту. В 1936 р. О. Івакін видав «Короткий курс анатомії людини з елементами гістології і ембріології» для студентів і вчителів вищих педагогічних навчальних закладів. Наступного року цей підручник, який отримав високу оцінку фахівців, було перевидано.

Продовжував О. Івакін працювати і в КДУ, де з 1934 р. очолив кафедру анатомії людини, гістології і ембріології. Про його роботу в КДУ та діяльність цієї кафедри і йдеться у спогадах І. Івакіної, до яких повернемося нижче.

Під час Другої світової війни О. Івакін залишився в окупованому Києві. Вчений підготував і видав «Курс гістології для студентів університетів» (1941). Під час окупації він взяв активну участь у відновленні роботи Київського медичного інституту, що став готувати лікарів для цивільного населення. В інституті О. Івакін очолив кафедру гістології й приклав чимало зусиль для налагодження в закладі навчального процесу.

Разом з О. Івакіним у Києві залишилася і його родина: дружина Ія Сергіївна і син Євген. Не виїхала з Києва і сім'я С. Чуманова, який також працював у Київському медичному інституті на посаді професора та викладав у фельдшерсько-акушерській школі. Після передчасної смерті О. Івакіна 5 квітня 1942 р. Ія із сином мешкали у Чуманових. Імовірно, разом з ними вона переїхала до Житомира, де С. Чуманов завідував кафедрою хімії в місцевому агрономічному інституті, а згодом до Вінниці, де Сергій Мартинович працював професором хімії Вінницького медичного інституту. В 1945 р. С. Чуманов переїхав до Одеси й до кінця життя працював у Одеському

сільськогосподарському інституті (далі – ОСГІ) професором і завідувачем кафедри неорганічної хімії.

Напевне, в 1945 р. до Одеси переїхала й І. Івакіна із сином. З її листів до О. Маркевича дізнаємося, що спочатку вони проживали в одній квартирі разом із Чумановими [6, арк. 1], а влітку 1947 р. отримали окрему кімнату за адресою: вул. Толстого, б. 13, кв. 14 [6, арк. 10–10 зв.].

Деякий період І. Івакіна працювала на кафедрі зоології Одеського державного університету, але на час написання першого листа О. Маркевичу (травень 1947 р.) вона була співробітником ОСГІ. Більше того, І. Івакіна в ОСГІ провела вже низку експериментів, попередні результати яких було підведено на початку липня 1947 р. [6, арк. 2–2 зв.].

У листі від 9 травня 1947 р. І. Івакіна повідомляла О. Маркевича, що передала через знайомого, який їхав до Києва, свою статтю, що була написана українською мовою. До статті додавалися фотографія і декілька рисунків з поясненнями, а також рецензія на неї професора М. Воскобойникова [6, арк. 1–1 зв.], який у довоєнні роки працював завідувачем кафедри зоології хребетних біологічного факультету КДУ й завідувачем відділу порівняльної морфології ІЗ. Оскільки М. Воскобойников помер під час евакуації в м. Кизилорда (Казахстан) у грудні 1942 р., логічно припустити, що рецензія на статтю І. Івакіної була написана ним ще до евакуації, можливо в першій половині 1941 р. У своїх спогадах І. Івакіна вказує, що в 1941 р. вона підготувала працю «Формування пояса передніх кінцівок при ембріональних гетеротрансплантаціях у хвостатих амфібій», публікації якої завадила війна [6, арк. 8–8 зв.]. Отже, після війни вона вирішила звернутися до О. Маркевича, адже знала його ще з довоєнних часів, який був учнем М. Воскобойникова і працював проректором з наукової роботи КДУ, з проханням посприяти в публікації [6, арк. 1], можливо, саме цієї статті.

Другий лист І. Івакіна написала 3 липня 1947 р., не дочекавшись відповіді від О. Маркевича. Повторивши своє прохання, вона зазначила, що має бажання «взятися за наукову роботу», підготувати доповідь за результатами своїх досліджень в ОСГІ та виступити з нею на щорічній конференції інституту.

І. Івакіна також мала намір взяти участь у конференції гістологів України та всесоюзному з'їзді зоологів, гістологів й анатомів, який планувалося провести в 1947 р. [6, арк. 2–3 зв.].

З листа І. Івакіної від 17 липня 1947 р. зрозуміло, що О. Маркевич відповів на листи й звернувся до неї з проханням написати спогади до ювілейного збірника (напевне, з нагоди двадцятиріччя революції) про виникнення кафедри анатомії людини, гістології і ембріології КДУ, роботу О. Івакіна й інших співробітників цієї кафедри [6, арк. 4]. І. Івакіна відгукнулася на прохання О. Маркевича та разом із листом від 17 липня надіслала свої спогади. При цьому, в листі вона зауважила: «Написала як зуміла, як згадала, частково користуючись документними даними, що збереглися в мене. Можливо, не все згадала, не все написала, написане зайве – викресліть. Якщо потрібно перекласти українською мовою, напишіть – перекладу, чернетка у мене збереглася. Я хотіла б цю ювілейну збірку отримати, що для цього зробити? Не засудьте за написане, ніколи цим не займалася – це перший млинець!» [6, арк. 4–4 зв.].

Зберігся ще лист від 26 вересня 1947 р., у якому І. Івакіна тактовно нагадувала О. Маркевичу про статтю, зауваживши, що нічого не знає про долю своєї праці, надісланої до Києва [6, арк. 10]. Напевне, дослідження І. Івакіної так і не було опубліковано.

Тоді не побачили світ й спогади І. Івакіної. О. Маркевич у кількох своїх працях згадував про О. Івакіна. Так, у 1946 р. вийшла друком праця О. Маркевича «Наука і наукові працівники в Київському державному університеті за 112 років його існування (1834–1946)», де автор зазначив, що до війни в КДУ курс анатомії людини і наукові дослідження в цій галузі проводились на самостійній кафедрі анатомії людини, якою керував О. Івакін [8, арк. 51]. Звернемо увагу на те, що цю працю О. Маркевича було опубліковано за рік до того, як він отримав спогади І. Івакіної.

У 1957 р. О. Маркевич надрукував статтю «Зоологія в Київському університеті за роки радянської влади», в якій частково використав відомості,

що подала в спогадах І. Івакіна. Зокрема, О. Маркевич у своїй праці написав: «У 1934/35 навчальному році було організовано самостійну кафедру анатомії людини, гістології і ембріології, яку до початку вітчизняної війни очолював О. А. Івакін. Він розпочав свою роботу в Київському інституті народної освіти з 1927 р. Наукові праці професора О. А. Івакіна стосувались трасплантування зачатків передніх кінцівок від ембріонів тритона на ембріонів аксолотля (1935), ролі мезодерми в процесі розвитку передніх кінцівок (1936), трасплантування мезодерми хвостової бруньки (1937), прикріплення поперечно-смугастої мускулатури до кутикули (1940) та ін. При кафедрі було створено великий музей для навчальних цілей, який безперервно збагачувався новими препаратами, муляжами, таблицями, діапозитивами, мікропрепаратами. Цінні колекції музею загинули при зруйнуванні університету німецько-фашистськими військами у 1943 р. Після війни робота кафедри була відновлена, її очолив замість покійного О. А. Івакіна професор Б. Г. Новиков» [9, арк. 9].

У статті вперше публікуємо спогади І. Івакіної, що значно розширюють відомості про роботу О. Івакіна в КДУ, а також містять важливу інформацію про історію кафедри анатомії людини, гістології й ембріології університету. Текст спогадів, який був написаний російською мовою, автором цієї праці перекладено українською:

«Професор Івакін Олексій Андрійович розпочав свою роботу в Київському університеті (тоді Інститут народної освіти – КІНО) з 29/X 1927 року на факультеті «профосвіти» на біологічному відділенні, де він читав курс анатомії людини.

З 1/X 30 р. – 15/IX 31 р. професор Івакін працював на посаді професора нормальної анатомії в Київському інституті соціальної освіти.

Самостійної кафедри анатомії людини тоді не було, професор Івакін рахувався при кафедрі фізіології тварин. Зрозуміло, що й приміщення свого «кафедра анатомії» не мала. Лекції та практичні заняття з анатомії проводилися спочатку в приміщенні кафедри фізіології тварин, а також – зоології хребетних.

Тільки 1934 року відбулося відділення анатомії від фізіології, професор Івакін отримав завідування кафедрою «анатомії людини, гістології з ембріологією» та самостійне приміщення.

Кафедра отримала досить просторе приміщення на IV поверсі, що було продовженням коридору, де можна було добре розмістити студентів і проводити з ними заняття як з анатомії людини, так і з гістології з ембріологією.

З 1934 року професор Івакін крім курсу анатомії людини для студентів I курсу біологічного факультету, читав курс гістології з елементами ембріології для студентів III курсу біологічного факультету і курс порівняльної гістології для студентів IV курсу біологічного факультету, спеціалістів-фізіологів.

З 1934 року кафедра «анатомії та гістології з ембріологією» почала рости та працювати. Персонал кафедри змінився та поповнився новими працівниками. Практичні заняття з анатомії людини вела асистент О. М. Мошлевська (лікар за освітою). Матеріал для практичних занять готувався на кафедрі в університеті (студентів не доводилося «тягати» в «академіку» Медінституту та показувати там їм трупи) препаратором В. Т. Скрипником (студентом Медінституту), а пізніше О. М. Левицькою – спочатку препаратором кафедри, а після закінчення нею університету – аспірантом. При кафедрі було організовано досить великий музей, за допомогою якого можна було наочно вивчати студентам анатомію і де студенти могли готуватися до іспитів.

Музей цей до певної міри обслуговував і студентів Медінституту, тому що деякі препарати в ньому були представлені значно повніше, ніж у музеї анатомічному Медінституту.

Кафедра мала свої трупи для практичних занять, причому ці трупи зберігалися на кафедрі ж в особливій «за особливим замовленням» приготовленої ванні.

У 1941 р. кафедрі вдалося придбати дуже цінний препарат для музею – «муніфікованої людини», на якій студенти могли чудово вивчати м'язову

систему. На жаль, цим препаратом через війну не вдалося скористатися – все загинуло.

Практичні заняття з гістології велися асистентами О. М. Мошлевською та І. С. Чумановою (Івакіною). Практичні заняття з порівняльної гістології вела асистент І. С. Чуманова.

У 1934–1941 роках кафедра постійно поповнювалася меблями. Особливо шафами для музею, препаратами як мокрими (у банках), так і сухими, моделями, муляжами, художніми малюнками, мікропрепаратами, діапозитивами, таблицями для ведення практичних занять, завдяки старанням всього персоналу кафедри. Препаратор О. М. Левицька доклала чимало своїх праці та вміння до справи виготовлення сухих анатомічних препаратів та особливо художніх малюнків для музею. Адміністрація університету в особі ректора О. М. Русько повністю йшла назустріч кафедрі, не шкодувала коштів на придбання апаратури, діапозитивів, меблів, мікроскопів тощо.

Кафедра мала достатню кількість мікроскопів для ведення практичних занять зі студентами з гістології, а також для демонстрацій та наукових досліджень.

Майже кожні практичні заняття по гістології з ембріологією супроводжувалися демонстрацією показових мікропрепаратів, які виставлялися під мікроскопами та під лупами.

У кафедрі було достатньо показових таблиць як з анатомії, так і по гістології з ембріологією, а також діапозитивів, які демонструвалися студентам на кожній лекції.

Кафедра гістології займала в Київському університеті одне з перших місць, мабуть, завдяки тому, що колектив її був дружний, згуртований, являв собою як би одну сім'ю, одне ціле, що мають один інтерес, яким всі і жили.

Крім педагогічної роботи колектив кафедри, звичайно, проводив і науково-дослідну роботу. Так, за час роботи професора Івакіна в Київському університеті ним та його співробітниками було зроблено наступне:

1) «Спроби трасплантування зачатків передніх кінцівок від ембріонів тритона на ембріонів аксолотля». Праця професора Івакіна, опублікована в «Наукових записках КДУ» 1935 р.

2) «Роль мезодерми в процесі розвитку передніх кінцівок». Праця професора Івакіна, опублікована в «Наукових записках КДУ» 1936 р.

3) «Спроби трансплантації мезодерми хвостової бруньки». Праця професора Івакіна, опублікована в «Наукових записках КДУ» 1937 р.

4) «До питання про прикріплення поперечно-смугастої мускулатури до кутикули». Праця професора Івакіна, опублікована в «Наукових записках КДУ» 1940 р.

5) «Про викладання анатомії» 1940 р. Праця професора Івакіна. Повинна була друкуватися в «Наукових записках КДУ», проведена коректура.

6) «Особливості структури хряща надгортанника дітей перших років життя». Праця професора Івакіна у співавторстві з асистенткою О. М. Мошлевською 1941 р. Праця повинна була друкуватися в «Наукових записках КДУ».

7) «Формування пояса передніх кінцівок при ембріональних гетеротрансплантаціях у хвостатих амфібій» 1941 р. Праця асистентки І. С. Чуманової (Івакіної) повинна була друкуватися в «Наукових записках КДУ». Проведена коректура.

8) «Курс гистологии для студентов университетов». Праця професора Івакіна. Друкувалась виданням «Радшкола» в 1941 р.

Крім того, професор Івакін весь час багато працював у видавництвах «Радшкола» і «Медвидав», де він редагував «Атлас по гистологии» професора Філіна, «Атлас анатомии человека» професора Воробйова, а також писав окремі глави до підручників «Анатомія та фізіологія» професора Рубашкіна, «Анатомия человека» професора Воробйова, «Краткий курс анатомии человека» під редакцією Г. Ф. Іванова і В. П. Воробйова та інші праці.

У 1941 р. співробітникам кафедри було роздано теми для дисертацій, було відпущено кошти, заплановано наукові відрядження. Співробітники

кафедри почали працювати, придбали необхідний експериментальний матеріал, але завадила війна і все загинуло.

Професор Івакін і всі співробітники кафедри любили свою кафедру, свою справу, намагалися працювати так, щоб кафедра в університеті завжди була на Пмісці, повністю віддаючись і любимій роботі, і любимій справі.

Професор Івакін працював «не покладаючи рук» навіть лежачи в ліжку після тяжкої хвороби. Адміністрація університету в особі ректора товариша О. М. Русько завжди йшла назустріч і весь час надавала моральну та матеріальну підтримку професору Івакіну. Так, наприклад, під час його важкого хворобливого стану, товариш Русько вислав машину, яка доставляла професора Івакіна в університет для читання лекції.

Декан, в особі О. П. Корнеєва, складав розклад так, щоб професору Івакіну було зручніше, зважаючи на його важкий хворобливий стан.

Я, як колишня співробітниця кафедри і як дружина покійного О. А. Івакіна, приношу глибоку подяку колишньому ректору університету О. М. Русько, декану біологічного факультету Корнеєву О. П. та іншим співробітникам університету, які пам'ятають і цінували мого покійного чоловіка.

I. Івакіна

Одеса. 17.VII.1947» [6, арк. 5–9 зв.].

Висновки. В ІА НБУВ зберігаються спогади про відомого українського анатома, гістолога та ембріолога О. Івакіна, що були написані його дружиною І. Івакіною на прохання академіка О. Маркевича. В цій публікації вони вперше побачили світ. У мемуарах відображено наукову, науково-організаційну та педагогічну діяльність доктора медицини О. Івакіна у передвоєнне десятиліття та під час Другої світової війни. Розкрито його видатну роль у відновленні роботи та розбудові кафедри анатомії людини, гістології й ембріології на біологічному факультеті КДУ.

Завдяки спогадам уточнено окремі факти наукової та педагогічної діяльності О. Івакіна. Так, з'ясовано, що в КДУ вчений спочатку працював на

посаді професора кафедри фізіології тварин, а восени 1934 р. за його дієвої участі було відновлено роботу кафедри анатомії людини, гістології й ембріології, яку О. Івакін очолював протягом 1934–1941 рр. Окреслено навчальні курси, що він викладав, а саме: анатомія людини, гістологія з елементами ембріології, порівняльна гістологія. Визначено наукові праці, підготовлені О. Івакіним у рамках досліджень кафедри анатомії людини, гістології й ембріології КДУ, у тому числі й не опубліковані: «Про викладання анатомії» й «Особливості структури хряща надгортанника дітей перших років життя» (у співавторстві). Звернено увагу на продуктивну співпрацю вченого з видавництвами «Радшкола» і «Медвидав» тощо.

У спогадах висвітлено видатні організаторські здібності О. Івакіна, завдяки зусиллям якого кафедра анатомії людини, гістології й ембріології стала однією з перших в КДУ, адже йому вдалося підібрати кваліфікованих і відданих справі співробітників, налагодити ефективні навчальний та науково-дослідний процеси, обладнати приміщення кафедри на той час сучасною апаратурою, приладами і демонстративними матеріалами, заснувати при кафедрі музею.

У мемуарах створено просопографічний портрет О. Івакіна. Він був ученим-подвижником і гуманною людиною, який любив кафедру і робив все для її удосконалення та розвитку, знав свою справу й повністю віддавався праці, не зважаючи на проблеми зі здоров'ям. О. Івакіна цінувало керівництво біологічного факультету та КДУ, яке всіляко підтримувало його проєкти та починання. Вченому вдалося згуртувати співробітників кафедри, створити дружній колектив, члени якого жили спільними інтересами.

Сподіваємося, що введення до наукового обігу спогадів про професора О. Івакіна стане поштовхом до подальших досліджень наукової біографії вченого та посприє написанню його правдивого життєпису.

Список використаних джерел та літератури

1. Вчені вузів Одеси : біобібліографічний довідник. Одеса, 1994. Вип. 2: природничі науки 1946–2000 рр. Ч. 3: хіміки / Т. І. Олейникова. 2002. 205 с.

2. Ганіткевич Я. Українські лікарі-вчені першої половини ХХ століття та їхні наукові школи: біографічні нариси та бібліографія. Львів, 2002. 544 с.
3. Ганіткевич Я. Історія української медицини в датах та іменах. Львів, 2004. 368 с.
4. Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІА НБУВ). Ф. 121. Оп. 1. Спр. 63. 30 арк.
5. ІА НБУВ. Ф. 121. Оп. 1. Спр. 147. 7 арк.
6. ІА НБУВ. Ф. 121. Оп. 4. Спр. 252. 11 арк.
7. Любовець Н. Мемуари (спогади) як джерело біографічних досліджень. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2009. Вип. 24. С. 277–291.
8. Маркевич О. П. Наука і наукові працівники в Київському державному університеті за 112 років його існування (1834–1946). *Наукові записки Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка*. 1946. Т. 5, вип. 1. С. 9–64.
9. Маркевич О. П. Зоологія в Київському університеті за роки радянської влади. *Наукові записки Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Біологічний збірник*. 1957. Т. 16, вип. 20. С. 5–15.
10. Мусієнко М., Остапченко Л., Таран Н., Бацманова Л., Стороженко В. Київський державний університет – Київський державний університет імені Т. Г. Шевченка: становлення і розвиток біологічної освіти і науки (1933–1945). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Біологія*. Київ, 2015. Т. 69, вип. 1. С. 5–14.
11. Плющ В. Медична освіта в Україні. *Матеріали до історії української медицини*. Нью-Йорк; Мюнхен, 1975. Т. 1. С. 11–95.
12. Плющ В. Медична наука в Україні у першій половині ХХ-го сторіччя. *Матеріали до історії української медицини*. Нью-Йорк; Мюнхен, 1975. Т. 1. С. 96–160.
13. Спіров М. С. Київська анатомічна школа М. С. Спіров. Київ: Здоров'я. 1965. 131 с.
14. Українські лікарі: біобібліографічний довідник. Львів, 1996. Кн. 3: учасники національно-визвольної боротьби й українського державотворення, репресовані та реабілітовані лікарі України / Я. Ганіткевич, П. Пундій. Львів, 2008. 426 с.

References

1. Olejnykova, T. I. (2002). *Хіміки [Chemists]*. In *Vcheni vuziv Odesy: biobibliografichnyj dovidnyk* (Series Ed.): Vol. 2, part 3. Odesa [in Ukrainian].
2. Ganitkevych, Ya. (2002). *Ukrayinski likari-vcheni pershoi polovyny XX stolittya ta yixni naukovі shkoly: biografichni narisy ta bibliografiya* [Ukrainian doctors-scientists of the first half of the twentieth century and their scientific schools: biographical essays and bibliography]. Lviv [in Ukrainian].
3. Ganitkevych, Ya. (2004). *Istoriya ukrayinskoyi medycyny v datax ta imenax* [History of Ukrainian medicine in dates and names]. Lviv [in Ukrainian].
4. Institute of Archival Studies of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. Fund 121, Inventory 1, Unit 63 [In Russian].

5. Institute of Archival Studies of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. Fund 121, Inventory 1, Unit 147 [In Russian].

6. Institute of Archival Studies of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. Fund 121, Inventory 4, Unit 252 [In Ukrainian].

7. Liubovets, N. (2009). Memuary (spohady) yak dzherelo biohrafichnykh doslidzhen [Memoirs (memories) as a source of biographical research.]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, vol. 24, pp. 277–291. Kyiv [in Ukrainian].

8. Markevych, O. P. (1946). Nauka i naukovi pracivnyky v Kyyivskomu derzhavnomu universyteti za 112 rokiv jogo isnuvannya (1834–1946) [Science and researchers at Kyiv State University for 112 years of its existence (1834–1946)]. *Naukovi zapysky Kyyivskogo derzhavnogo universytetu im. T. G. Shevchenka*, vol. 5, issue 1, pp. 9–64. Kyiv [in Ukrainian].

9. Markevych, O. P. (1957). Zoologiya v Kyyivskomu universyteti za roky radyanskoyi vlady [Zoology at the Kiev University during the years of soviet rule]. *Naukovi zapysky Kyyivskogo derzhavnogo universytetu im. T. G. Shevchenka. Biologichnyj zbirnyk*, vol. 16, issue 20, pp. 5–19. Kyiv [in Ukrainian].

10. Musienko, M., Ostapchenko, L., Taran, N., Batsmanova, I., Storozhenko, V. (2015). Kyivskyi derzhavnyi universytet – Kyivskyi derzhavnyi universytet imeni T. H. Shevchenka: stanovlennia i rozvytok biolohichnoi osvity i nauky (1933–1945) [From Kiev state university to Taras Shevchenko state university of Kiev –the formation and development of biological education and science (1933–1945)]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Biolohiia*, vol. 69, issue 1, pp. 5–14. Kyiv [in Ukrainian].

11. Plyushh, V. (1975). Medychna osvita v Ukrayini [Medical education in Ukraine]. *Materialy do istoriyi ukrayinskoyi medycyny*, vol. 1, pp. 11–95. Nyu-Jork; Myunxen [in Ukrainian].

12. Plyushh, V. (1975). Medychna nauka v Ukrayini u pershij polovyni XX-go storichchya [Medical science in Ukraine in the first half of the twentieth century]. In *Materialy do istoriyi ukrayinskoyi medycyny*, vol. 1, pp. 96–160. Nyu-Jork; Myunxen [in Ukrainian].

13. Spirov, M. S. (1965). Kyyivska anatomichna shkola [Kyiv anatomical school]. Kyiv [in Ukrainian].

14. Ganitkevych, Ya., Pundij, P. (2008). Uchasnyky nacionalno-vyzvolnoyi borotby j ukrayinskogo derzhavotvorennya, represovani ta reabilitovani likari Ukrayiny [Participants of national liberation struggle and Ukrainian state-building, repressed and rehabilitated doctors of Ukraine]. In *Ukrayinski likari: biobibliografichnyj dovidnyk* (Series Ed.): vol. 3. Lviv [in Ukrainian].

Рецензенти:

І. С. Бородай, д. і. н., проф.;

Н. І. Коцур, д. і. н., проф.

Надійшла до редакції: 08.11.2022 р.